

Anmeldelser

JON A.P. GISSEL: "Den indtrængende Forstaaelse". Johannes Steenstrups historiesyn. Museum Tusulanums Forlag, København 2003. 464 s. ill.

Det er en smuk bog, flot portræt på forsiden, fine billeder, smuk typografi. Bogen er også velskrevet i en lidt *altmodisch* stil, der på sin vis står godt til emnet. Som disputats betragtet, er den velsignet kort: 464 sider med det hele. Det er en fryd for et bedømmelsesudvalg, og forhåbentlig har det samtidig en vis signalværdi. Disputatser behøver ikke partout at fylde 1000 sider eller mere. De bliver ikke læst, ingen orker det. Det fyldige noteapparat er anbragt bagi. Man kan diskutere, om det er hensigtsmæssigt, men det letter læsningen for den, der alligevel springer noterne over. Nogle vil også mene, at det ser pænere ud.¹

Titlen, »*Den indtrængende Forstaaelse*«. *Johannes Steenstrups historiesyn*, er ikke ganske dækkende. Bogen indeholder mere end det. Den falder i fire dele. De tre første kapitler beskriver St. som universitetsmand og statstjener, som forfatteren kalder det, og tegner samtidig en portrætskitse af manden og hans tid. I de tre næste kapitler karakteriseres St.s historiesyn gennem at indskrives i hermeneutikken, romantikken og historismen. Disse kapitler lægger samtidig op til det syvende kapitel, »Steenstrups opfattelse af historieskrivningens historie«, der vel må betegnes som bogens kerne og egentlige omdrejningspunkt. Herefter klinger undersøgelsen ud med seks kapitler, der omfatter punktnedslag i det omfattende forfatterskab, og belyser både hans historiesyn, hans videnskabssyn og hans praksis som arbejdende historiker.

Overordnet set kan bogen vel karakteriseres som en »modbog«, et engageret partsindlæg fra den »anden« side, forstået på den vis at forfatteren mener, at Johannes Steenstrup aldeles uretfærdigt er blevet udskrevet af den danske historievidenskabelige tradition af den sejrende radikale historikertradition. Nu er det jo ikke første gang, Kr. Erslev står for skud. En stor del af 1970'ernes historiografiske debat handlede net-

¹ Anmeldelsen er i alt væsentligt identisk med min officielle opposition ved forsvaret 12. september 2003.

op om det radikale historikerparadigmes utilstrækkelighed. Men det var fadermord begået af folk, der selv stod i den tradition og forsøgte at slippe ud af den, bryde dens grænser. Jeg var selv en af dem. Det er ikke forfatterens position, han stiller sig helt uden for denne tradition. Det er et kunstgreb, der gør, at han - i hvert fald i teorien - bliver i stand til at se St., som han er, ikke gennem det radikale filter.

Engang talte man om det kritiske gennembrud i dansk historievidenskab og mente dermed den positivistiske, naturvidenskabeligt inspirerede videnskabsopfattelse, der kendetegnede Kr. Erslevs indsats i 1880'erne. Men i hvert fald siden Jens Chr. Manniche i 1981 publicerede sin bog om *Den radikale historikertradition*, har det stået klart, at det kritiske gennembrud også var et politisk gennembrud, det moderne gennembrud. Radikalismen, moderniteten og kildekritikken var sider af samme sag. Set i bakspejlet er det klart, at det var denne sammenhæng, der virkede blokerende for opgøret i 1970'erne. I disse postmoderne tider stiller sagen sig måske anderledes.

Når forfatteren kan stille sig udenfor traditionen, skyldes det, at han ikke sympatiserer med det moderne projekt. Af prologen fremgår det samtidig, at han heller ikke er postmodernist, men bekender sig til en klassisk konservatisme, Gud, Konge og Fædreland, og en kristen livsholdning, der, så vidt jeg kan se, endog forkaster darwinismen, og vel må karakteriseres som fundamentalistisk eller måske snarere præmoderne. Med dette udgangspunkt kan forfatteren læse og værdsætte St. på hans egne præmisser. Spørgsmålet er så, om han med dette udgangspunkt også kan sandsynliggøre hans betydning for os, i dag. Om det, tror jeg, meningene vil være delte.

I udgangspunktet er forfatteren altså solidarisk med den tabende part, ikke bare med St., men med hele det konservative establishment ved universitetet. Han har et indgående kendskab til forlængst glemte konservative koryfæer, og noget af det bedste i bogen er fremstillingen af kulturkampen på universitetet, netop fordi den er set fra den anden side. Her bringer han virkelig meget nyt og har udnyttet et meget stort og spredt materiale. Det er godt håndværk. Der tegnes et billede af nederlag og resignation over hele linien. De er pæne mænd, og de ved, de har tabt. Forfatteren fremstiller det næsten som en tragedie, men også kun næsten. For de kæmper jo ikke, de resignerer. Det er forfatterens gentagne kritik af St., at han var for tilbageholdende, han slog ikke igen. Ja, man får næsten det indtryk, at forfatteren mener, St. skulle have forhindret Erslevs ansættelse på trods af dennes indlysende kvalifikationer, af politiske grunde. Men den tanke synes end ikke at have strejft St.. Han var en pæn mand - for pæn efter forfatterens opfattelse - og

desuden havde han respekt for videnskaben.

Forfatteren undgår ikke en vis dæmonisering af sejrherrene, Erslev især. Han fremstår entydigt som et magtmenneske. På den anden side må Gissel samtidig konstatere, at Erslev og St. stort set kom godt ud af det med hinanden, respekterede hinanden, og fagligt set som oftest var enige. En undtagelse var den krise i 1890'erne, forfatteren har opdaget og kortlagt. I det hele taget finder jeg Gissels undersøgelse af St.s virksomhed i de forskellige videnskabelige selskaber og på universitetet uhyre interessant. Her bringes meget nyt om de indbyrdes relationer og magtkampe i det alt i alt lille miljø. Udover den omtalte krise i forholdet mellem Erslev og St. vil jeg også gerne fremhæve Gissels iagttagelser omkring Erik Arup. Både vedrørende professorudnævnelsen i 1913, hvor St. rent faktisk støtter Arup, men Erslev får sin vilje og dermed Aage Friis, og især krisen i *Historisk Tidsskrift* i 1919, der er særdeles oplysende både om Arups person og om hans relationer til miljøet. Han har simpelthen været umulig at samarbejde med. Gissels undersøgelse godtgør også med al ønskelig tydelighed, at relationerne i miljøet ikke blot afhænger af faglige og politiske standpunkter, men også af rent personlig kemi. Jeg tænker her ikke bare på Arup, men også på Troels Lund.

Det er en interessant iagttagelse, som også Henrik Dethlefsen gjorde i sin artikel om *Danmark Riges Historie* i *Historisk Tidsskrift* 86 (1986), at St. og Erslev kom godt ud af det med hinanden og respekterede hinanden, selv om de var politisk uenige og videnskabeligt stod langt fra hinanden. Det mere vitriolske syn på Erslev er nu heller ikke så meget St.s som C.F. Brickas, som det fremgår af deres korrespondance, som forfatteren har udnyttet fint. Hvis St. var konservativ, så var Bricka - der senere blev rigsarkivar og redaktør af den første udgave af *Dansk Biografisk Leksikon* - superkonservativ, og det er klart, at i den optik måtte Erslev fremstå som et afskyeligt magtmenneske, der ville tilrane sig magten både over fagets indhold og over dets institutioner. Men det var vel at mærke en magt, de konservative hidtil havde besiddet - og i virkeligheden langt hen ad vejen fortsat besad. Man må nemlig ikke glemme - og det gør forfatteren heller ikke - at kulturkampen på universitetet og i faget var en del af en langt mere omfattende politisk kamp, provisorietiden, forfatningskampen. Palle O. Christiansen har i sin bog om *Kulturhistorie som opposition* fra 2000 - som Gissel ikke har kunnet benytte, da den først udkom, efter at han havde indleveret sit manuskript - skrevet, at »under provisorieårenes politiske polarisering (1877-94 (1901)) havde de radikale ingen anden magtmæssig autoritet end fordringen på at repræsentere den videnskabelige sandhed, vel at mærke

i det omfang det var muligt at få denne vidensautoritet anerkendt udadtil« (82). Set fra deres side, måtte deres position forekomme yderlig og udsat, men de kæmpede nu engang med de midler, de havde til rådighed. Her synes jeg nok, at forfatterens ideal om »den indtrængende forståelse« kun er kommet den ene part til gode.

Et vigtigt aspekt af det moderne gennembrud i historievidenskaben er professionaliseringen. Den er ikke rigtigt inddraget i bogen, opslaget findes heller ikke i registeret, men forfatteren strejfer ganske kort problemstillingen i forbindelse med, at St. i 1890 stemte imod at mytologi skulle udgå af litteraturfortegnelsen i *Historisk Tidsskrift* (229). Gissel har som omtalt med stort held udnyttet korrespondancen mellem vennerne St. og Bricka. En anden vigtig kilde til tidens historikermiljø er *Brickas litterære dagbog 1873-1878*, som Claus Bjørn udgav i efteråret 2002. Den har forfatteren af gode grunde ikke kunnet benytte, og det er lidt en skam, for den kaster lys over netop denne proces, som Bricka var meget aktiv i og tog ihærdigt del i, også selv om han befandt sig på den yderste højrefløj.

Claus Bjørn skriver bl.a. i sin introduktion (23): »Og til trods for disse afgørende divergenser i livs- og samfundssyn er indtrykket af en fælles, generationsbestemt faglig orientering udpræget og dokumenteres ikke mindst i Brickas litterære dagbog. For den unge og yngre generation blev det oplevet som en først og fremmest *faglig* nødvendighed at organisere sig man kunne sige horisontalt. Man måtte ... blandt de yngre have oplevet, at man ikke i sin faglige praksis kunne bygge videre på arven fra forgængerne, og at de institutioner, der eksisterede i forskersamfundet, ikke længere var tidssvarende«. Brickas indsats for professionaliseringen omfattede bl.a. en »berømt og berygtet« - som Palle O. Christiansen udtrykker det - anmeldelse af lærer E. Carstensen's *Hjørlande Sogns Historie* (HT 5:2, 1879). Palle O. Christiansen skriver: »Anmeldelsen af Carstensen's fritidsarbejde blev et tugtelsesskrift på 17 sider om almueforfatteres mangel på respekt for »videnskaben, og dens uforanderlige grundlove«. ... Bricka mente, at det ville være bedst, hvis litteraturen helt blev forskånet for bøger af den slags« (81).

Denne professionaliseringsproces, der er et alment træk i tiden og indebærer, at de enkelte videnskaber markerer deres genstandsområder og fastlægger deres særlige metoder og dermed afgrænser sig til nabovidenskaberne, synes St. at have stået mærkeligt udenfor. Han var jurist af uddannelse, han skrev bl.a. om stednavne og folkeviser, og flere af hans arbejder tangerer, hvad vi i dag kalder etnologi. Forfatteren beskriver (132), hvordan St. medvirker i en ledende rolle ved oprettelsen af Kildeskriftselskabet, hvor han sidder i Forretningsudvalget de første

ti år sammen med Fridericia og Bricka, to konservative og en radikal, men man får også indtryk af, at han egentlig var loren ved hele udgivel- sesprojektet (262 og 264-265). Debatten med Erslev i Dagbladet 1891 handlede om *Fri Forskning og Skole*, og det var vel netop Erslevs force, at han med kildekritikken stod med et eminent velegnet instrument til professionaliseringens gennemførelse: Her er en videnskabelig teknik, der kan læres. Når I har tilegnet jer den, er I historikere og kan slå ama- tørerne oven i hovedet. St. forholdt sig langt mere positivt til amatører- ne, og hans videnskabelige tilgang kunne ikke udmøntes i et sæt enkle spilleregler, der kunne læres af enhver begavet student. Gissel udtryk- ker det meget smukt (265): »Erslev har en simpel metode, som man kan lære, til at fastslå materialets karakter; for St. handler historien om, hvad materialet betyder«. Det kommer næsten til at lyde som en bebrej- delse over for Kr. Erslev, og det mener jeg er forkert. Set ud fra en pro- fessionaliseringssynsvinkel havde St. ikke noget at byde på.

Bogen har - hvad disputatser langt fra altid har - en klar these. Men inden jeg tager fat på den, vil jeg gerne drøfte genrespørgsmålet lidt nærmere. Forfatteren skriver (43): »Denne afhandling er ikke nogen biografi, men en monografi«. Det lyder interessant, tænker man, men hvad er egentlig en monografi? Det skal man helt om på s. 366 for at finde ud af. (Takket være registeret, der her fungerer fortræffeligt, går det dog rimeligt nemt. Dog svigter samme udmærkede register i andre situationer, bl.a. gælder det besynderligt nok både opslaget Danmark og *Danmarks Riges Historie*, som man ellers skulle tro måtte være nøgle- ord for en konservativ historiker). På s. 366 skriver Gissel om St.: »Hans værk indeholder en implicit synthese af Danmarks historie, men stør- stedelen af forfatterskabet viser en forkærlighed for monografien, hvor han kunne nøjes med at bringe det nye, han havde, og samtidig kaste strejflys ind over talrige andre områder. For ham har det været brud- stykker af en helhed, hvorfor skrev han så ikke helheden?«.

Den definition af monografi der gives her - er den mon opfundet til lejligheden? - kan vel nærmest oversættes ved torso eller brokkasse, og det spørgsmål forfatteren stiller til St., synes jeg man med rette kan stil- le til Gissel selv! Hvorfor skrev han ikke biografien? Forfatteren svarer sådan set selv i fortsættelsen af citatet på s. 43: »Den [bogen] begynder ikke med St.s fødsel og slutter med hans død, og den har heller ikke ka- raktertegningen som sit overvejende formål; derimod søger den mere tematisk at trænge ind i hans historiesyn og lægger hovedvægten på værkanalysen. Den moderne debat om biografien agter jeg derfor ikke at gå ind på i dette skrift. Det ville imidlertid være urimeligt ikke at for- søge at give et indtryk af mennesket bag historiesynet. Derfor dette ka-

pitel«. Gissel vil med andre ord ikke skrive en biografi, men han kan alligevel ikke komme uden om det biografiske element, for i en undersøgelse af den karakter, han foretager, kan man ikke komme uden om mennesket. Et historiesyn svæver ikke frit i luften, der er en, der har det, og bogen var utvivlsomt blevet et mere helstøbt arbejde, hvis forfatteren havde taget springet fuldt ud og satset på en egentlig biografi. En biografisk indfaldsvinkel egner sig ikke automatisk til al ting, men netop når det drejer sig om et forfatterskab, har den konsekvente sammenlægning af liv og værk i et kronologisk perspektiv meget at byde på.

Tragedien er en genre, der falder én ind under læsningen af bogen. For Gissel er moderniteten i sig selv en tragedie. Man har indtryk af, at han virkelig mener det og føler det dybt, selv om han næppe har gennemtænkt konsekvenserne. Mens moderniteten er en tragedie, er det ikke rigtigt muligt for forfatteren at få St. placeret som en tragisk helt. Jeg har omtalt det tidligere, han kæmper ikke, i hvert fald ikke heroisk nok til at nederlaget når op i de tragiske højder. Der er imidlertid en anden genre, der måske ligger nærmere som en karakteristik af denne side af bogen. Det er en ærværdig kristen genre, sågar protestantisk, omend calvinistisk og puritansk: Jeremiaden!

Der er endnu et genrepar, jeg gerne vil diskutere. Lad os begynde med historiografi. Det at ville analysere en forfatters historiesyn er naturligvis helt klart et historiografisk projekt, og jeg synes undersøgelsen langt hen ad vejen er vellykket. Ingen kan efter endt læsning være i tvivl om hverken St.s videnskabsopfattelse eller historiesyn. Forfatteren skriver ham på smukkeste vis ind i fortiden, i romantikken og historismen, og i kapitel VII, der behandler St.s forskellige bøger om historieforskningen, fremstilles hans opfattelse af historieforskningen på en sådan måde, at vi forstår, at han også har noget sige os i dag. Det er i det hele taget et udmærket kapitel, hvor Gissel elegant bevæger sig på tværs af hele forfatterskabet. Man savner imidlertid en mere eksplicit stillingtagen til den hidtidige forskning, som jo ikke er særlig omfattende. Forfatteren nævner Ellen Jørgensen, Jens Henrik Tiemroth, Søren Wassberg og et par stykker til i forbifarten, men det fremstår som en afgjort mangel, at han ikke går i dialog med Leo Tandrup, der har behandlet St. både i Erslev-biografien *Ravn* I-II fra 1979 og skrevet artiklen om St. i *Dansk Biografisk Leksikon*. Tandrup er på mange måder ude i samme ærinde som forfatteren, deres opfattelse ligner på mange punkter hinanden, men der er også markante forskelle. Den diskussion ville jeg godt have set udfoldet og ikke henvist til to korte og ikke særligt oplysende noter (424, n. 112 og 433, n. 49). Netop dialogen med traditionen var jo Steenstrups adelsmærke, og her er Gissel i virkeligheden meget

»usteenstrupsk« i sin egen praksis.

St.s arbejde bliver heller ikke rigtigt sat ind i nogen historiografisk sammenhæng udover polariseringen til de radikale. Det gælder især punktanalyserne. Tag f.eks. Kong Valdemars Jordebog eller Saxokritikken. Det drejer sig om centrale dokumenter i dansk middelalderhistorie, som snart sagt alle - både større og mindre koryfæer - har haft fingrene i. En historiografisk analyse af St.s bidrag må kræve, at han placeres i forhold til hele forskningsfeltet, hvad er det man har diskuteret, hvordan står han i forhold til de andre, hvor ligner han, hvor adskiller han sig, hvilken betydning fik han? Forfatteren bliver ligesom »der-nede«, han analyserer, hvad St. gør, men relaterer ham ikke til forskningsdebatten, hverken den samtidige eller den senere. St.s synspunkter og metoder må sættes i spil, må relateres konkret og direkte til forskningsfeltet. Jeg savner et egentligt historiografisk perspektiv i disse analyser. Jeg savner også, og måske nok så væsentligt, en samlet overordnet karakteristik af hele forfatterskabet. Hvis jeg skal karakterisere Gissels læsninger som genre, bliver det derfor ikke som historiografi, men som et andet ord med h - Hagiografi!

Men nu til forfatterens these, som ultrakort kan formuleres således: St. er en kristen historiker. Han er ikke bare kristen og historiker, men netop kristen historiker. Det formuleres sådan på s. 14: »Livssynet har betydning for at læse St. som helhed. I sidste instans læser jeg St. som kristen, at den kristne tro er bunden for, hvad der ellers kan iagttages i hans forfatterskab, som en forpligtelse på nogle grundlæggende værdier«. Så tilføjer Gissel ganske vist lidt kryptisk: »Dette vil jeg redegøre for og modificere i kap. IV«. Igen s. 39 hedder det: »Således vil jeg undersøge den opfattelse af historien, som kommer til udtryk i St.s samlede virke: Et historiesyn som i væsentlig grad præges af historieskrivningens historie, historiefagets egen historie, med hermeneutisk indtrængen i traditionens forskellige lag, og med et kristent livssyn som den yderste referenceramme«. Det er bare to eksempler af mange. Det helt store scoop er et brev til Francis Beckett. Hvor Gissel s. 189 gravalvorligt skriver: »Når han [St.] skriver til Francis Beckett, at han ikke vil være hjemme søndag mellem klokken halv 10 og halv 12, må jeg forstå det sådan, at han har været i kirke«. Jeg tror nu, han har været til fodbold!

Nå, spøg til side. Jeg tvivler ikke på, at St. var kristen, men jeg tvivler på, at det betød noget som helst for ham som historiker. Det gør forfatteren i virkeligheden også selv, for på s. 178 skriver han: »Jeg vil hævde, dels at det som forhindrer St., med al hans vægt på den historiske forståelse, i at blive relativist, netop er hans forhold til kristendommen og den deraf følgende etiske dimension hos ham, dels at han alligevel er en

delvist sekulariseret historiker«. Med den sidste sætning river Gissel i realiteten tæppet væk under sin egen these. Og godt det samme, jeg mener nemlig ikke den holder en meter, og jeg mener, St. selv ville have taget afstand fra enhver sammenblanding af kristendom og videnskab. Han tog i hvert fald skarpt afstand fra enhver sammenblanding af kristendom og politik. Han skriver i et brev, som Gissel selv citerer på s. 194: »Jeg hader »kristne« Mennesker. At få Kristendommen blandet ind i nationale Spørgsmål er at gå imod Kristi egne Ord om hvad der er Kejserens og hvad der er Guds«. »Jeg hader »kristne« Mennesker« - det skriver St. faktisk. Her hjælper ingen bortforklaringer. Man kan tolke det som udtryk for blufærdighed og ydmyghed: Kristendom er ikke noget man skilter med. Man kan også tolke det som udtryk for den »delvise« sekularisering, forfatteren taler om. St. er forarget over sammenblandingen af kristendom og politik, han ville utvivlsomt have været lige så forarget over den sammenblanding af kristendom og videnskab, der kommer til orde i Gissels bog. St. betragtede ikke historievidenskaben som en missionsmark.

Hvis forfatterens these skal have mening, må han kunne vise, at St.s forskningstemaer udspringer af kristne problemstillinger, og at han argumenterer på et kristent grundlag. Det mener jeg ikke, Gissel på nogen måde har sandsynliggjort. St.s temaer såvel som hans argumentation er ganske sekulære, og når han i *Danmarks Riges Historie* og senere i *Det danske Folks Historie* beskæftiger sig med trosskiftet og den tidlige kristendom, er det jo netop ikke hans eget valg, men en opgave han påtager sig. Når St. selv vælger temaer, er de ganske sekulære.

Hermeneutikken er et uundværligt redskab i historikerens metodiske arsenal, men den er samtidig et farligt instrument, fordi det er en metode uden indbyggede stopklodser. Hvordan ved vi, at forståelseshorisonterne er smeltet sammen? Hvor holder indlevelsen op, hvor begynder selvprojiceringen? Der er ingen nemme svar på de spørgsmål, det er en hårfin balancegang. I den sidste ende måske et umuligt projekt. Jeg mener, Gissel går for langt, jeg mener, han indlæser sine egne ønskedrømme, så St. kommer til at passe på forfatterens idealbillede af en historiker, en kristen historiker. Jeg skal nøjes med et enkelt eksempel, der efter min bedste overbevisning ikke er indlevelse, men indlæsning.

Gissel skriver (190): »I sit forfatterskab nævner St. mest Guds navn i DRH I [i parentes bemærket er det ikke så underligt, al den stund bindet handler om Kristendommens ankomst til DK]; i »Kongetalen« gør han det, men kun i forbindelse med Carlyles standpunkt: *Den store Mand med sin frie Kraft lige fra Guds Hånd* [dvs. der er tale om et indirekte citat,

der ikke siger noget som helst om St.s egen holdning]; ellers holder han sig til udtryk som det, at »Guddommen« åbenbarer sig i historien gennem de store ånder [dette udsagn har Gissel overhovedet ingen noter til]; han kan tale om *at sandsynliggøre Forsynets Indvirkning* [slår man efter i henvisningen til *Historieskrivningen*, 1915, 109, ser man, at det handler om Bossuets opfattelse af Forsynet, ikke om St.s. Citatet lyder i sin fulde ordlyd: »Fra Bukken af Verdensvognen styrer Vor Herre således de vælige, springske Heste. En Betragtning, der forudsætter Forsynet som givet, i stedet for at bestræbe sig for ved en mere ligelig Undersøgelse over alle Folkeslags Skæbne at sandsynliggøre Forsynets Indvirkning, kan ikke være frugtbringende«. Der er tale om en rent metodisk indvending, der ikke siger noget om St.s personlige indstilling: Hvis man som Bossuet forudsætter Forsynet som givet, gælder det om at påvise, hvordan det virker, ikke bare bruge det a priori] eller *de mange halvsjulte veje, som Forsynet fulgte*« [slår man efter i *Historieskrivningen*, 1921, 100, ser man det samme. Citatet lyder i sin helhed: »De, som troede på et Forsyn, der kunne lade alt ske, forsømte at undersøge de mange halvsjulte Veje, som Forsynet fulgte ...«. Igen en metodisk indvending. Hvis man tror på Forsynet, må man undersøge, hvordan det virker. Det siger ikke noget om St. selv].

Indlæsningen bliver kun værre, jo længere man kommer ned ad siden (190). Værst står det til, når forfatteren skriver: »Det antyder, at det tidligere brugte udtryk i samme tekst [hvad er det forresten for en tekst, der er ingen note], at mennesket påvirkes af omgivelserne, *men der bliver en Rest tilbage, som er uberegnelig* skal forstås i kristen betydning som Gudbilledligheden«. Det mener jeg er fri fantasi og indlæsning af egne synspunkter, så det basker. Enhver anden dødelig vil mene, at St. her taler om individualiteten. Det mener han i øvrigt også selv, som det fremgår af det citat fra Kongetalen, Gissel bringer i umiddelbar forlængelse: »Som Menneske handler jeg i tredobbelt Egenskab som et Individ af hele Menneskeslægten, som et af min Samtids Mennesker, og dernæst i Kraft af den Individualitet, hvormed hvert eneste Menneske er præget som af et Adelsmærke«. Forfatterens fortolkning står og falder med, om gudbilledligheden for St. er identisk med individualiteten. Det er klart, at Gissel selv opfatter det sådan, opgaven er imidlertid ikke at proklamere sin egen opfattelse, men at eftervise St.s. Her er ikke tale om indlevelse, ikke engang indlæsning, men om at St. formes i Gissels eget billede.

Forfatteren har utvivlsomt følt, at han for at gøre op med, hvad han opfatter som en enøjet tradition, må være mindst lige så enøjet selv. Det er der kommet en meget provokerende bog ud af, men også en bog, der

har bragt megen ny indsigt gennem sin stædige fastholden af én bestemt læsemåde og ét bestemt perspektiv. Han lægger ikke skjul på sine konservative anskuelser, og det virker på mange måder forfriskende, også selv om man ikke deler hans politiske opfattelse, og i øvrigt er det jo helt i tidens ånd. Gissel er imidlertid ikke alene konservativ, han er også en kristen fundamentalist, der synes at ville frakende alle anderledes tænkende, herunder ikke mindst de radikale historikere, enhver form for etisk grundholdning. Det skal ikke være nogen hemmelighed, at denne selvtilfredse og missionerende kristendomsforståelse, som forfatteren proklamerer gennem hele bogen, stedvis virker direkte frastødende på en mere ydmyg skabskristen som nærværende anmelder.

Inga Floto

II

På billedhuggeren Rudolph Tegnors Museum i Nordsjælland findes i et lille lokale på 1. sal en samling af kunstnerens forskellige udkast til kunstværker, som i de fleste tilfælde ikke nåede længere i den kunstneriske skabelsesproces. Blandt disse er en skitse i brændt ler fra 1907 med titlen: »Folket bærer Danmarks Krone«. Iflg. den korte påskrift på modellen tænkte kunstneren sig et nationalmonument i kolossal størrelse, rejst på Kongens Nytorv i København. Kronen bæres af stærke mænd, anbragt på en lille forhøjning, der er bevokset med egetræer med rødderne plantet dybt i den danske muld. Omkring forhøjningen danser et antal unge kvinder, svøbt i lette gevandter. Stadig iflg. påskriften kom der intet ud af det hele. Det var åbenbart for storslået tænkt til at blive taget seriøst i lille, fredelige Danmark.

I dag er man for alvor ved at genopdage Rudolph Tegnors kunst, som for ikke så mange år siden var dømt passé af den politisk korrekte kunsthistorie. I denne forbindelse kunne man også nævne maleren Niels Larsen Stevns, som irreligiøse kunsthistorikere har haft grumme svært ved at placere. Det forekom dem ligefremt naturstridigt, at en kunstner af denne størrelsesorden ikke alene var dybt troende, men også søgte at udtrykke gudsforholdet i sin kunst. Mikael Wivels disputats *Lysets tøven*. Niels Larsens Stevns og de store fortællinger (1994) har her på fortjenstfuld måde sat tingene på plads.

I lidt ældre danske musikleksika nævnes en passant en dansk senromantisk komponist ved navn Rued Langgaard. Ham er der heldigvis ingen, der tager alvorligt i dag, læser man mellem linjerne eller ligefrem på linjerne. For en sikkerheds skyld fik Carl Nielsen-Thomas Laub-fløjen i dansk musik ham lodset over i et skikkelig embede som domorganist i Ribe. I dag er Rued Langgaard ude omkring i verden en anerkendt komponist, hvis værker efterhånden findes i flere gode indspilninger.

I godt og vel 50 år var professor Johannes Steenstrup yderst virksom i den danske historikerverden. I en tid, hvor den radikale samfundsoptattelse langsomt, men sikkert erobrede alle bastioner, ikke mindst inden for kulturens verden, blev Steenstrups historiesyn af hans mod-

standere stemplet som konservativt og dermed utidssvarende, ja endog reaktionært. Det blev derfor lempet ud på et sidespor, og dér har det rent historiografisk betragtet befundet sig lige siden, kun med mellemrum draget frem af glemselen med det klart udtalte formål at sætte den sejrende radikalisme i stort relief. Står Steenstrup som Tegner, Larsen Stevns og Langgaard mon over for en renæssance ud fra deres egne forudsætninger?

Det håber og tror i hvert fald præses. Han har sat sig for at drage Steenstrup ud af sin, som det synes, ufortjente forglemmelse, og udover tre forskellige tidsskriftsafhandlinger har han i den foreliggende bog på 464 sider søgt at begrunde sin opfattelse nærmere. Rent æstetisk er der tale om en meget smuk bog med et fornemt billedudvalg, på forsiden prydet med H. Vedels - præses mener sikkert Herman Vedels - smukke Steenstrup-portræt fra 1925. Trykfejlene er glædeligvis yderst få, og det er en stor ros i dagens Danmark. Afhandlingen er skrevet i et smukt og levende sprog uden alt for mange indrømmelser til gængs, historisk knækprosa. Enkelte steder brydes dog den sobre, noget arkaiserende stil med lidt for mundrette udbrud af typen: »Landbruget er Arups store nummer« (s. 327). Jeg kan heller ikke dy mig for at citere flg. forklaring på den påståede forståelseskluft mellem Steenstrup og Erslev:»..., men kløfterne var forskelligt vinklede« (s. 113).

Når vi nu er ved de rent ydre ting, kunne man som allerede antydet anholde præses for en vis inkonsekvens i sin brug af personnavne. Steenstrups yngre historikerkollega Erik Arup omtales snart som »Arup«, snart som »Erik Arup«, ja »E. Arup«, ligesom historikeren Hans Jensen noget brutalt kortes ned til »H. Jensen« (s. 241). Skriver J. Gissel.

Lad det nu være. Noget mere problematisk er præses' noget inkonsekvente referenceteknik. På s. 57 resp. s. 70 introduceres i den konkrete analysesammenhæng en person ved navn »E. Prytz«, han dukker op igen s. 82, nu dog identificeret som medlem af »Januarforeningen«, hvad det så end er for en sammenslutning, og først s. 103 præsenteres foretagendet nærmere som en akademisk-national sammenslutning med navnet »Foreningen af 17. Januar 1908«, i hvis første bestyrelse sad Steenstrup, stednavneforskeren Gudmund Schütte og en vis Matzen, som antagelig er identisk med politikeren og juristen *Henning* Matzen. Her optræder »E. Prytz« igen, dog kun som menigt medlem, og det oplyses i denne forbindelse, at han er Steenstrups fætter. Jeg er temmelig sikker på, at oberst Emmanuel Prytz (1846-1922), selv om han er nævnt i forbifarten (s. 49) som fætter til Steenstrup og som forfatter til et værk om onklen Mathias Steenstrup, nok ville føle sig meget brøsthølden over kun at blive drøftet som »E. Prytz«, slet og ret.

Jeg skal senere vende tilbage til oberst Prytz' placering i Steenstrups verden, men her opholde mig ved den nok så konkrete anke, at registret totalt svigter os på dette punkt. Hverken Prytz, Matzen eller mange andre kendte navne findes heri, og det føles som en mangel.

Når jeg nu opholder mig lidt ved nogle ankepunkter af formel natur, må jeg også anholde forf.s alt for kortfattede diskussion af kildegrundlaget (s. 40), meget sigende forsynet med overskriften »Kort om kilder«. Især føles præsentationen af det vigtige brevmateriale mangelfuld, idet brevstoffets omfang ikke præciseres, langt mindre den brug, der er gjort heraf. Steenstrup førte en meget stor korrespondance, og hans breve findes i en række samlinger, men på dette punkt lades læserne ganske i stikken af forf. Jeg forlanger ikke en altomfattende præsentation af Steenstrups brevveksling, men i det mindste en nærmere drøftelse af de udvælgelsesprincipper, forf. har anlagt. Der findes f. eks. ikke færre end 42 breve fra bemeldte hr. Prytz, hvad præses dog kortelig nævner (s. 388, note 31). De er næppe lige interessante allesammen, men vi savner i almindelighed nogle uddybende kommentarer om brevstoffets afgrænsning og anvendelse.

Man kunne også stille det spørgsmål, om man ikke bør etablere en sontring mellem Steenstrup som avisskribent - og dermed en ganske vist anonymiseret deltager i den offentlige debat - og som forsker. Dette problem strejfes nok et par gange i afhandlingen, f. eks. s. 261f., hvor det præciseres, at den fremførte kritik af grundtvigianismen og gårdmandstanden er fremført i forfatningskampens hede¹, men synspunktet forfølges ikke videre. Det er trods alt to forskellige læserkredse, Steenstrup henvender sig til.

Et dermed beslægtet problem er, om det er muligt at mediere de mange forskellige indlæg, Steenstrup eksempelvis er fremkommet med i forbindelse med den såkaldte Saxostrid. Selv for en middelalderhistorisk udenforstående er det påfaldende, at Steenstrups syn på Saxo undergår en ændring undervejs.

¹ Se i denne forbindelse hans karakteristik af tidens bondevenlige opinion, sådan som den kommer til orde i afhandlingen »Vornedskabet hos den danske Bonde«. *Historisk Tidsskrift* 5.6, 1886-87, s. 339-462 og samme: »Nogle Undersøgelser om Fæstebondens Retsforhold i ældre Tid«. Sst., s. 655-714. »At dette Synspunkt har været medført af en i Nutiden raadende politisk eller social Retning, vil ganske sikkert ikke blive nægtet...«, hedder det bl.a.

Afhandlingens disposition

Jeg vil nu forlade disse udenværker for at drøfte bogens disposition og indhold nærmere. Efter en prolog til bogen, samtidig en art epilog til Steenstrups forfatterskab, disponeres stoffet i 13 kapitler af ret uens længde og en konklusion, rundet af med et English summary, noter, bibliografi og de alt for summarisk holdte navne- og emneregistre.

Ser man imidlertid nøjere på de enkelte kapitler, viser værket sig at rumme tre hoveddele: en art biografi med hovedvægten lagt på Steenstrups virksomhed som en af Danmarks ledende historikere, en redegørelse og klassificering af de åndshistoriske, metodiske og historiografiske hovedsynspunkter, Steenstrup nødvendigvis måtte forholde sig til, og en analyse af udvalgte Steenstrup-værker og -tekster.

Ved etablering af denne disposition viser præses efter bedømmelsesudvalgets enige opfattelse sine virkelige kvaliteter som en original forskerbegavelse, idet han herigennem foretager en grundlæggende, hermeneutisk anlagt indkredsning af sit hovedærinde: at komme bag om den fastlåste opfattelse af Steenstrups historiesyn som utidssvarende og reaktionært. Tværtimod skulle vor hovedperson efter denne ny- eller genlæsning ud fra sine egne principper gerne fremstå som en historiker, der i meget høj grad siger nutiden noget metodisk og kulturhistorisk interessant og udfordrende.

I denne omgående bevægelse i forhold til den eksisterende traditionsdannelse inden for historiefaget anvender præses to metodiske kunstgreb: For det første bruger han et mindre udvalg af nulevende, teologisk uddannede hermeneutikere til at foretage et temperamentsfuldt opgør med den moderne postmodernistiske retning inden for historievidenskaben, og for det andet sættes der så at sige på Steenstrups vegne et stort spørgsmålstegn ved den modernitet, som i løbet af det 20. århundrede kappede forbindelsen bagud til fagets arv fra ældre tid. En modernitet, der er tæt forbundet med sækulariseringen, en kendsgerning, som efter forf.s mening ikke alene gør de fleste historikere gudløse, men også er tæt på at lamme Steenstrup selv (s. 202).

Efter indgående overvejelser har bedømmelsesudvalget ment at kunne acceptere dette modige forsøg på at opstille en dagsorden, der i stedet for at tage et regelret opgør med traditionen *på dennes egne betingelser* søger tilbage til Steenstrups metodiske grundsynspunkter. Der opstilles m.a.o. nogle forståelsesrammer i form af en hermeneutisk arbejdsmetode, der bygger bro mellem de tre stadier: Historien som overleveret stof, de skiftende historikergenerationers tolkning af dette materiale, og de resultater, Steenstrup mente at kunne uddrage af denne lange proces.

Tilbage står så det uafklarede spørgsmål, om moderne historikere vil konsultere Steenstrup for at bygge videre på traditionsdannelsen. Efter bedømmelsesudvalgets opfattelse ville det dog på denne baggrund have været passende, om præses i et vist omfang havde modereret sin stedvis meget personlige kritik af de radikale historikere. Og der er ganske givet flere grader af radikal observans - og ikke alle radikale er vel gudløse? Kritikken nærmer sig sine steder i betænkelig grad uvidenskabelig polemik, men det er desværre ikke ukendt i en historisk-faglig sammenhæng.

Den dybere motivering i metodisk forstand for denne analysemetode er præses' brug af en såkaldt »matrix«, et netværk af indbyrdes forbundne analysevinkler, der i en kaleidoskopisk optik på én gang belyser analysens genstand og som samtidig er styret af en helhedstolkende opfattelse af det indbyrdes samspil. Den transcenderer derved i en vis forstand det historisk relative i udviklingsforløbet, historiserer den historiske udvikling kunne man sige.

En indtrængende forståelse af denne treleddede analysemetode, grundlæggende en åndshistorisk hermeneutik, kræver imidlertid en nærmere afklaring af de metodiske udgangspunkter. På s. 38f. vælger forf. at bruge det, han opfatter som Steenstrups historiesyn, som samlingspunkt og strukturerer derefter sin analyse i seks undersøgelsesområder. Det sammenbindende element heri er det påståede værditab, historikerne har påført sig selv ved blindt at stole på fornuften og derved affærdige den kristne kulturarv. Ved at søge tilbage hertil med Steenstrup som medium vil man efter præses' opfattelse i tilgift gøre den store opdagelse, at Steenstrup har erhvervet sig en åndshistorisk indsigt, der i en vis forstand foregriber postmoderniteten.

Matrixspejlingens forudsætninger

Ovennævnte hypotese om en for os ny og overraskende indsigt af åndshistorisk art bygger på en række forhåndsantagelser. Jeg skal her indskrænke mig til kort at drøfte tre af de vigtigste.

1. Steenstrups personlighed.

Præses hævder ret kategorisk (s. 12), at den lange linje i tegningen af Steenstrups forskerpersonlighed ikke ændres undervejs. Jeg er ikke grundlæggende uenig i denne opfattelse, men finder dog, at præses derved ser bort fra hans etableringsperiode, først som retshistoriker, senere som historiker. Denne gründerperiode er ganske vist behandlet i en upu-

bliceret historiografisk undersøgelse ved Søren Oest Wassberg, men det ville unægtelig have nuanceret billedet af Steenstrup som en urokkelig, åndelig monolit, hvis præses havde drøftet hans forudsætninger nærmere.

De fire bind om Normannerne vidner entydigt om en forsker med meget faste meninger om vikingetidens rette tolkning. Desuden har den nu afdøde retshistoriker Ole Fenger i en undersøgelse, som - det skylder jeg præses at understrege - først er publiceret efter afhandlingens indlevering, fremsat en ganske kraftig kritik af såvel Steenstrups metodesyn som arbejdsmetode, dokumenteret ud fra en nærlæsning af Steenstrups store værk *Studier over Kong Valdemars Jordebog*, 1874.² Fenger er af den opfattelse, at Steenstrup ud fra sin juridiske baggrund har bygget alt for håndfast på den syntetiske metode, som det 19. århundredes tyske retslærde rent mekanistisk anlagde på fortidens retshistorie. Denne begrebsjurisprudens etablerer derved grundlaget for et meget fast ejendomsbegreb, som Steenstrup efter Fengers opfattelse lægger ned over vikingetiden.

Ellen Jørgensen refererer på samme måde i sin korte Steenstrup-biografi en kritik, den tyske retshistoriker Konrad Maurer, en af Steenstrups retshistoriske forbilleder, retter mod sin danske elev for at være for advokatorisk i sin behandling af emnet.³

Flere steder i sin afhandling betoner præses, at Steenstrup på grund af sin personlige usikkerhed og lidet offensive holdning i det hele taget fagligt som politisk blev trængt op i et hjørne i den kulturoffensiv, den frembrydende radikale bevægelse uophørligt rettede mod det konservative etablissement, og hvor en fremstormende forskertype som professorkollegaen Kr. Erslev helt overtrumfede Steenstrup. Fundamentalt set har præses nok ret heri, men man bør ikke glemme, at Steenstrup havde en tæt forbindelse til flere af Estrup-regeringens medlemmer og sagkyndige.

I Steenstrups brevsamling på Det kgl. Bibliotek findes således en række breve fra statsretseksperter og landstingsmanden Henning Matzen. De er desværre ret vanskelige at læse, men de vidner om en tæt forbindelse mellem de to venner, som ret hurtigt blev dus. Matzen foreslår flere gange navngivne personer af konservativ observans, når der

² Ole Fenger: »Kongeleve og krongods«. *Historisk Tidsskrift* 100.2, s. 257-284. Afhandlingen er en videreførelse af Anders Leegaard Knudsens artikel: »Den danske konges gods i højmiddelalderen. En historiografisk undersøgelse af begreberne kongeleve og patrimonium«. *Historisk Tidsskrift* 88., s. 213-228.

³ Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*, 1943, s. 218-229, specielt s. 220 med note 1.

⁴ Johs. C. HG. R. Steenstrup: *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede*. Et Festskrift udgivet af den danske historiske Forening i Anledning af dens halvhundredaarige Bestaaen den 14de Februar 1889, 1889.

skal vælges folk til ledende poster på universitetet. Jeg er sikker på, at et nærmere studium af Steenstrups udadvendte virksomhed på det samfundspolitiske felt, hans ydre netværk, ville vise, at han på samme måde som kollegaen Erslev kendte og brugte politiske forbindelser.

Det er i denne sammenhæng ret påfaldende, så højt Steenstrup sætter historikeren H. F. J. Estrup, hvis søn, politikeren J.B.S. Estrup ikke behøver nærmere præsentation i en historisk sammenhæng. I sit festskrift til Den danske historiske Forening i anledning af dens 50-års jubilæum roser Steenstrup højlig den ældre Estrups forfatterskab, ikke mindst hans interesse for Normandiets historie og for den måde, hvorpå han har draget etnografiske, statistiske og geografiske momenter ind i sine skildringer. Som Estrup ser det, skal man ikke alene dømme de forne tider med deres egen målestok, men også ud fra nutidens: »Historien er Statsmandens og Lovgiverens sikreste Vejlederinde...«, lyder et citat hos Steenstrup.⁴ Se i øvrigt præses' karakteristik af den ældre Estrup s. 155.

Det ville i øvrigt nok have klaret vore begreber på dette punkt, om præses mere detaljeret havde analyseret Steenstrups personlige udvikling. Der er for mig ingen tvivl om, at han efter 1870ernes og 1880ernes meriterings- og etableringsperiode delvis mister grebet om eller måske snarere tilliden til egen evne til at foretage bredt anlagte studier. I stedet koncentrerer han sig i årene 1900-14 om specifikke punktundersøgelser, for så i 1920erne og 1930erne at få sin arbejdsevne og måske også sin oprindelige selvsikkerhed noget nær mirakuløst fornyet, en ting, som præses har stor ære af at have understreget så kraftigt, som sket er.

2. Individualitetsbegrebet hos Steenstrup.

Flere gange betones det i afhandlingen, at Steenstrup fra første færd brugte et individualitetsbegreb som et middel til at dirigere sin opmærksomhed som historiker. Det er en såre interessant og perspektivrig problematik, der her afdækkes, men jeg kunne nok ønske mig en nærmere drøftelse af begrebets historisk-faglige indhold.

I prologen (s. 10f.) ses dets fornemste funktion som værende den at skabe distance til naturvidenskaberne, og i konklusionen (s. 351) tolkes det som et redskab til at indkredse de helt unikke kvaliteter, der gør en historisk aktør til andet og mere end f.eks. en homo economicus. Man kan dog ikke helt frigøre sig for den tanke, at Steenstrup nok så meget

⁴ Johs. C. HG. R. Steenstrup: *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede*. Et Festskrift udgivet af den danske historiske Forening i Anledning af dens halvhundredaarige Bestaaen den 14de Februar 1889, 1889.

ser individualitetsbegrebet som et såre egnet middel til at afgrænse sin undersøgelse ud fra en forhåndsantagelse om, hvilke personer eller personkredse, det vil være mest lønnende at beskæftige sig med. De brede lag i en bestemt befolkningsgruppe falder på forhånd uden for denne kategori.

3. Forforståelsens betydning.

Jeg har i det nærmest forudgående strejft denne problematik, men ville dog have ønsket, om forf. havde præciseret forforståelsesbegrebet nærmere (se s.19 resp. 254). Hverken Steenstrup eller andre kommer helt uforberedt til en hermeneutisk analyse. Har Steenstrup på forhånd lagt sig fast på en tolkningsramme, som i sig selv rummer kimen til svaret på det rejste spørgsmål?

Flere steder, bl.a. i sammenligning med Arup, betones det stærkt, at hvor Arup opererer med lovmæssigt bundne udviklingsforløb, afviser Steenstrup enhver tanke om love i historien, om end det dog lige så hyppigt understreges, at han arbejder ud fra et helhedsindtryk af et tema eller en organisk sammenhæng (se f. eks. s. 189), og på s. 191 erkendes det, om end noget nølende, at Steenstrup ikke helt afviser »noget man med lidt forsigtighed kan kalde lovmæssigheder...«. Som præses også flere gange erkender (bl.a. s. 275), bygger Steenstrups grundantagelse i høj grad på tilstedeværelsen af en stat eller en tilsvarende samfundsstruktur. Jeg vil i denne sammenhæng erindre om Steenstrups forord til *Normannerne*, bd. I, hvori det betones, at vikingerne med held så at sige implementerede den medbragte retsorden (d.v.s. »udøve Indflydelse i nordisk Aand«), ligesom de i lang tid fastholdt deres danske kultur i det fremmede.

Jeg kommer senere tilbage til forholdet mellem Steenstrup og Arup, men må mene, at alene Steenstrups uddannelse som jurist må have indgivet ham et samfundsvidenskabeligt grundsyn. Udover et kronologisk fremadskridende udviklingsforløb bruger Steenstrup sin grundopfattelse af et samfunds inderste opbygning og virkemåde til at danne sig en forhåndsopfattelse af historiens gang i den omtalte periode. Præses synes at være af samme opfattelse, når han på s. 248 skriver, at »Steenstrup via sin uddannelse bringer en specifik juridisk verden med sig ind i forfatterskabet...«. På denne måde tyr Steenstrup efter min opfattelse til et udviklingsbegreb, som ikke ligger fjernt fra en forestilling om historiske love.

⁵ Johs. Steenstrup: Indledning til *Normannerne*, 1876, kap. 9 og 10.

Det må også glæde enhver med interesse for den danske udvandringshistorie at studere Steenstrups analyse af årsagerne til normannertogene. Han bruger da den engelske samfundsøkonom T. R. Malthus' berømte værk fra 1798 *An Essay on the Principles of Population* til at skildre den nærmest lovmæssige virkning af den overbefolkning, der prægede det daværende Danmark, et land, hvor mændene ikke kunne styre »deres altfor kildne Sanselighed...«, og hvor konklusionen da er givet: »Danmark led af en Overbefolkning, hvortil Grunden var den slappe Sædelighedstilstand. Man skjelnede ikke mellem tilladelige og utilladelige Forbindelser...«. ⁵ Er her ikke tale om en lov i historisk forstand?

Steenstrup ved arbejdspligten

Så meget om de forhåndsantagelser, Steenstrup har lagt til grund for en hermeneutisk analyse. Dermed nærmer vi os det punkt, hvor forskeren går i gang med sit arbejde, og hvor vor helt, eller skulle vi nøjes med at sige bogens hovedperson, sætter sig til skrivebordet. Her lades han dog ikke et øjeblik alene, præses står fanevagt ved hans side og kommenterer såvel indgående den anlagte metodik som tolkningen af de frembragte resultater. I sin prolog (s.37) beder præses ligefrem sine læsere om at deltage i en rejse med det udtalte formål at blive forvandlet til Steenstrups alter ego, i hvert fald i abstrakt betydning.

Bedømmelsesudvalget har haft sine betænkeligheder ved uden videre at godtage en så udtalt symbiose mellem en forfatter og hans studieobjekt, da det naturligvis kunne tænkes at anfægte undersøgelsens videnskabelige gyldighed, men er dog blevet overbevist om det berettigede heri ved at studere de gode resultater, en sådan metodik i dette tilfælde har afkastet.

Som tidligere nævnt arbejder Steenstrup og med ham forfatteren ud fra en tredelt hermeneutisk analysestruktur: 1. Steenstrups studier over historien som overleveret materiale. 2. Traditionsdannelsen omkring tidligere undersøgelser og behandlinger, såvel individuelt betragtet som set i et længere historiografisk perspektiv og 3. Steenstrup/Gissels nye resultater.

Når man udefra betragter arbejdets første fase, i høj grad muret op omkring en forudfattet grundopfattelse, slår det én, at Steenstrup kun sjældent argumenterer under brug af enkle årsag-virkning antagelser. Analyseresultatet udtrykkes bredere, ja nærmest programmatisk og er ofte bygget op som en logisk sammenhængende beskrivelse i flere sætninger. Det bærende udsagn er da placeret i en kontekst, hvor dets rol-

le og vægt er bestemt ud fra dets funktion inden for den givne tekstsammenhæng. Ud fra sin store lærdom og sin analytiske begavelse ser en Steenstrup intuitivt, hvorledes analyseresultatet kan passes ind i den hypotese, han på forhånd har opstillet og som i høj grad er bestemt af den grundlæggende opfattelse, han har dannet sig af det datidige samfunds opbygning og virkemåde.

Præses kan i denne forbindelse citere et centralt sted hos Steenstrup, hvor denne taler om »Retsordenens Evne til at lempe og udvikle sig efter nye Tilstande og Tider...« (s. 275) og på s. 281, hvor han drøfter alderdomsværket *Normandiets Historie*, siges det om Steenstrup, at han »tegner et billede af hertugmagten som en samlende og ordnende kraft...«.

Man kunne da stille det spørgsmål, om det i realiteten er muligt at sondre skarpt mellem analyse og syntese, ja mellem helhed og enkelthed hos Steenstrup. På s. 197 erkendes det uden videre, at analyse og syntese ikke er adskilte processer hos Steenstrup. Præses bruger da også (s. 274) rækkefølgen »syntese og analyse«. Det hedder ligeledes på s. 354f., at den »narrative teknik i Steenstrups værker er en forskningsmåde og ikke kun formidling...«. Syntesen er hele tiden nærværende i analysefeltet, læser man s. 343. Noget mere kryptisk udtrykkes det på s. 368 på den måde, at sandheden er sit eget kriterium.

Præses' blik for Steenstrups eminente evne til at studse (hele 9 eksempler i registret!) må derimod fremhæves stærkt i denne sammenhæng. Det betyder i kortest mulige form, at betydningen af et givet udsagn ikke umiddelbart lader sig fastslå ud fra forforståelsen. I det hele taget demonstrerer præses i sådanne sammenhænge sin egen store lærdom og indsigt, som gør det muligt for ham ikke alene at følge Steenstrup til dørs, men også forlænge perspektivet op mod vor egen tid. Her lever han til fulde op til de videnskabelige kvalifikationskrav, man nødvendigvis må stille til forfatteren af en doktordisputats.

Når talen er om selve analysesituationen, jfr. afhandlingens kapitel IX og X, forekommer det mig, at Steenstrup grundlæggende i sin analyse og sin tolkning arbejder ud fra en matrixformet sammenkædning af tre bevidsthedsniveauer, specielt når talen er om normannerne. For det første tegner han for sit indre blik en grundlæggende, nærmest plastisk formet vision af det naturgivne landskab, der indrammer og lokaliserer handlingen, for det andet møblerer han sin historiske scene med en hjemmefødt befolkning⁶, som derefter må indrette sin levevis efter

⁶ Det må stærkt understreges, at Steenstrup ikke pr. definition kalder oldtidens beboere af det danske område for danskere. Se her hans afhandling »Hvorlænge have Danske boet i Danmark? Nogle Bemærkninger om arkæologisk og historisk Materiales Bevisevne«. *Historisk Tidsskrift* 6.6, 1895-97, s. 114-138

dens evne til at drage nytte af de naturgivne betingelser⁷, og for det tredje studerer han indgående de udsagn, der foreligger om befolkningens selvoplevede og delvis dokumenterede opfattelse af dens historiske situation.

For en historiker som Steenstrup får denne grundkonception rent fremstillingsmæssigt den konsekvens, at man for det første må søge at indlæse en fastopbygget samfundsstruktur i det skildrede begivenhedsforløb. Den må placeres sikkert i tid og rum. For det andet må historikeren søge at forstå, hvorledes den opstillede samfundsmodel må antages at have funktioneret på de givne betingelser. Og for det tredje og sidste må den datidige befolkning i området have skabt sig en opfattelse af de historiske erfaringer, man har gjort sig undervejs og som i et vist omfang må have været fastholdt af tidens krønikeskrivere, »historikere« om man vil.

Hvor meget end en historiker som Steenstrup bestræber sig på at skildre datiden ud fra dens egne forudsætninger, må han bruge sit eget normalsprog til at skabe den billedrække, der sætter læseren i stand til at forstå den intrikate sammenhæng mellem forforståelse, grundkonception og fremstilling. Denne balancegang lykkes de fleste steder smukt for Steenstrup.

Jeg vil i denne sammenhæng erindre om Vilhelm Andersens kloge karakteristik af Steenstrup (s. 221): »... han har givet Middelalderromantikken en Bund i Virkelighedens Jord, det konkrete Billede af Land og Folk...«.

Det forekommer dog at være lidt uklart, hvorledes Steenstrup efter præses' opfattelse vil skabe udvikling, dynamik i den givne historiske situation. Er der i hans forhåndsantagelse om den grundlæggende samfundsstruktur indbygget en forventning om, at der hermed er etableret en rollefordeling, der til syvende og sidst fremkalder en materiel produktion, en vækst i samfundet?

Når Steenstrup lægger så megen vægt på det naturgivne landskab og dets ganske vist noget stumme rolle i historiens gang, kunne hans opfattelse i øvrigt få en nutidig læser til at tænke på den økologisk stemte tolkning af miljøets faste greb om amerikansk pionerlandbrug, en forsker som James C. Malin og med ham mange andre har anlagt.

Præses er naturligvis opmærksom på den rolle, Steenstrups naturopfattelse spiller i hans historiesyn, og som især kommer til udtryk i hans omtale af bogen fra 1910 *Kundskabet om Jorden gennem Tiderne* med dens

⁷ Se her Steenstrups træfsikre observation: »Jordbund og Omgivelser have en mærkelig Evne til hurtigt at nationalisere Folk og Familier« (s. 169)

hævdelse af menneskets frie vilje over for naturens påvirkningskraft (s. 355). Præses karakteriserer her Steenstrups holdning til naturens iboende kræfter som indeterministisk, idet mennesket dermed ikke på forhånd er dømt magtesløst. Det er f.s.v. rigtigt, men som læser studser man nægteligt over det storslået tænkte og poetisk følsomt gengivne natursyn, der i *Normannerne* oprulles som baggrund for vikingernes liv og færden. Og som helt klart har en deterministisk karakter. Byggede han i sit sprogbrug en slags bro mellem romantikkens og symbolikkens kunstopfattelse? Symbolismens tilhængere vil ikke beskrive den objektive virkelighed, men tager deres tilflugt til ideen på bekostning af den umiddelbare iagttagelse, sådan som man kan se det demonstreret i Rudolph Tegnens billedhuggerkunst.

At Steenstrup var naturelsker, betones mange steder i afhandlingen. Båret frem af sin vitalistiske grundholdning opsøgte han utrætteligt naturen, gerne ridende på sin uundværlige cykel. I denne naturgivne ramme oplever det danske folk sin historie, og der dannes nogle historiske tankestrukturer, der på én og samme tid lader de historiske hændelser fremstå som éngangsforeteelser, som unikke hændelser og som en sammenhængende helhed, der binder generationernes historieopfattelse sammen. Den menneskelige væren gennem tiderne historiseres på sådan en måde, at den kommer til at danne en art eksistential struktur, som i sit ene yderpunkt har Steenstrup, i den anden historien i sin urform.

Den historisk-filosofiske baggrund for Steenstrups historiesyn

Når vi vil søge at forstå baggrunden for Steenstrups opfattelse af denne tankestruktur i historien, må vi som præses søge tilbage til den tyske filosof Johann Gottfried v. Herder (s. 185f.) I præses' gengivelse af Herders grundsynspunkter ses det tydeligt, hvad der grundlæggende har inspireret en historisk forsker som Steenstrup. »Alle historiske fænomener skal måles på deres historiske individualitet«, skriver præses. Det er såre fortjenstfuldt af ham at få Steenstrups grundlæggende opfattelse placeret i forhold til Herder, men jeg er ikke helt enig med ham, når han i fortsættelsen nærmest gør Herder til en gudløs humanist. Herder er nok tilhænger af oplysningstidens naturvidenskabeligt inspirerede fornuftssyn, men vil lige så kraftigt søge at afbalancere dets éndimensionale, akkumulerende virkning på historien ved at fastholde et udviklingssyn, der til syvende og sidst er religiøst motiveret.⁸

⁸ Jeg følger her den tankegang, der er udviklet i Johannes Adamsens meget givende afhandling i *Grundtvig Studier 2001*, s. 166-190: »Herder og Grundtvig - sonderinger«.

Dermed er vi inde på det såre vigtige - og yderst vanskelige - spørgsmål om Steenstrup og kristendommen. Præses synes her, stik imod sine intentioner, at have resigneret; nok er Steenstrup personligt troende, men det er vanskeligt for ikke at sige umuligt at placere trosforholdet som en ultimativ referenceramme i hans historiesyn (s. 202), ja det præciseres endog (s. 374), at vi her har at gøre med et helt personligt anliggende, som vanskeligt kan få betydning for personer, der ikke deler Steenstrups etisk-kristne grundholdning.

Her er jeg med skyldig reverens for den ærede første opponent af den personlige opfattelse, at kernen i de sammenføjende, historiske tankestrukturer, Steenstrup i kraft af sin analyse skaber mellem de oprindelige hændelser og sin egen samtid, grundlæggende er religiøst motiveret. Hans historisering er i bund og grund kristen. Som Herder kan han ikke lade sig nøje med fornuftens og rationalitetens selvforklarende baggrund, uanset hvor mange gange man end påkalder sig den deri indbyggede friheds- og humanitetsfølelse. En begivenhed som Den franske Revolution har for Steenstrup stået som et typisk eksempel på, hvor galt det kan gå, når fornuften forvandles til en forkrøblet, utopisk ideologi, hvor enhver grusomhed er tilladt i ideologiens navn. Udover de mange eksempler på en kristen historieopfattelse hos Steenstrup, præses så fortjenstfuldt har fremdraget, kunne man pege på den omstændighed, at han i *Normannerne* kæder vikingernes forvandling fra et krigersk, ekspansionistisk folkeslag til et fredeligt arbejdende dansk folk sammen med kristendommens indførelse.

Det ville måske nok have skabt bedre klarhed over dette forhold, om præses noget mere konstruktivt havde inddraget Grundtvig i sine overvejelser. Naturligvis drøftes Grundtvig flere steder (se s. 217 og 260ff.), men her træder præses slet ikke ud af Steenstrups slagskygge. Naturligvis må den hensynfulde og altid så forstående Steenstrup tage skarpt afstand fra mange af Grundtvigs énstrengede, ja ofte helt ubegribelige synspunkter på andre folkeslag og kulturer, men som præses også dokumenterer, tager såvel Steenstrup som Grundtvig, hver på sin måde, fantasien og følelserne til hjælp, når den endelige syntese skal udformes. Grundtvigs livsoplysningsbegreb ligger heller ikke så fjernt fra Steenstrups tankegang: at man kun kan fornemme livets dybde dimension gennem en følelsesmæssig og oplevelsesmæssig medleven. Følelserne er for Grundtvig ligefrem erkendelsesbærende. Sagt på en anden måde: Det er ikke nok at kende begivenhederne, man skal også forstå ånden bag disse.

På lidt længere sigt antager romantikken karakter af at være et generalopgør med fornuften, og i dens sted påkaldes følelser, anelse og drømme. Lad mig her minde om Steenstrups alderdomsværk *Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer*, 1934, sådan som præses så fortjenstfuldt har citeret det (s. 10), hvori den 90-årige historiker på den ene side understreger et samfunds individuelle, fastholdte karakter, men på den anden minder om, at det kan »have skiftet Sind og Lune, Syn og Smag..«. Jeg læser i første række ordene som en art romantisk programmerklæring; for at fange disse subtile ændringer ind, må historikeren i virkeligheden tage poesien til hjælp og dermed fungere på kunstneriske principper. »...Dybest set er han kunstner«, hedder det hos præses (s. 224). I kraft af sin genialitet kan en Grundtvig dog gå det skridt videre, at han udtrykker sin tolkning i poetisk form. I begge tilfælde står den kristne åbenbaring som den ultimative referenceramme.

Steenstrups placering rent historiografisk, hans virkningshistorie

Kommet så langt i drøftelsen af Steenstrups i grunden ret komplicerede arbejdsmetode kunne man stille det spørgsmål, hvorledes hans resultater blev modtaget af hans samtid og nærmeste eftertid? Det betones i afhandlingen (s. 355), at han ikke fik nær så stort et følgeskab som kollegaen og konkurrenten Kr. Erslev. Den intuitive arbejds- og fremstillingsform, Steenstrup fortrinsvis benyttede sig af, kunne rent pædagogisk ikke tilegnes på samme måde som nogle kildekritiske grundsætninger af positivistisk natur, hævdes det (sst.)

Et helt kapitel vies her en sammenligning med Erik Arup (s. 321-335). Selv om de begge anvender en art historisk rekonstruktionsteknik, når de går til kilderne, er de alligevel iflg forf. vidt forskellige. Pladsen tillader ikke en konkret stillingtagen til præses' synspunkter herpå, men jeg finder generelt, at nok var de to historikere fundamentalt uenige på en række afgørende punkter, men det bør næppe skygge for den kendsgerning, at de i historisk-teknisk henseende ikke stod hinanden helt så fjernt, som præses hævder.

Det indså Arup nok klarere end Steenstrup og mobiliserede derfor al sin ufordragelige oppositionslyst til kunstigt at markere forskellen mellem dem, skabe et fjendebillede, som det hedder i centrum-venstres moderne selvforståelsesliturgi. Når man f. eks. studerer deres respektive opfattelse af landbruget og den danske bondes rolle heri, kan man let stirre sig blind på den tilsyneladende så markerede forskel. Begge anviser de bonden en fast rolle som en lydig og stedbundet dyrker af den danske jord, og begge reserverer de magten til en overordnet, fast-

tømret ledelsesstruktur. Steenstrups bønder pløjer, Arups høster. Steenstrup tildeler kristendommen og kirken en vigtig rolle i datidens samfund, Arup er bestemt ikke som hævdet (s. 182) »aldeles antikristelig...«, men afgjort *anti-kirkeligt* indstillet. I første bd. af sin *Danmarkshistorie* skriver Arup således på s. 39: »Det guddommelige begynder altid dær, hvor den menneskelige viden og forstaaen til enhver tid har sin grænse.«

Det hævdes (s. 328), at Arup bruger magtbegrebet som den yderste referenceramme i fremanalysen af fortidens reaktionsmønster. Men ligger der ikke heri en skjult anerkendelse af, at der selv i et middelalderligt samfund findes en styrende struktur, akkurat som Steenstrup udtrykker det?

Omvendt kan man ikke helt frigøre sig fra mistanken om, at Steenstrup, især i sine yngre dage, var ganske selvhævdende i sit forsvar af egne standpunkter. Her kunne man nok have ønsket sig, at præses havde skærpet sin kritiske årvågenhed omkring Steenstrups ret uforsonlige opgør med forskerkolleger som A. D. Jørgensen, Axel Olrik og Troels-Lund. Måske skal forklaringen til dels søges i den omstændighed, at Steenstrup nok hæger om traditionen, men at han lidt for ensidigt afviser en anden tolkning, hvis den efter hans opfattelse ikke passer ind i den episke grundstruktur, han er ved at bygge op.

Specielt hvad angår Troels-Lund, gør der sig ovenikøbet det forhold gældende, at både han og Steenstrup var overbeviste forsvarstilhængere, men hvor Steenstrup var medlem af Akademisk Skyttekorps, stod Troels-Lund lige så urokkeligt vagt om den fhv. udlandsdansker Aage Westenholz' cyklende konkurrencekorps.⁹ Præses oplyser i denne forbindelse, at Steenstrup ikke alene havde en riffel, men at han holdt sin skydefærdighed vedlige (s. 68f.). Man kunne her tilføje, at hans nære forbindelse til en af Danmarks største specialister i håndskydevåben, fætterten Emmanuel Prytz, måtte sikre ham en vis træfsikkerhed. Prytz var i mange år chef for Skydeskolen for Håndvåben. Med brevvekslingen med Prytz som udgangspunkt kunne man utvivlsomt belyse Steenstrups nationale og forsvarssindede holdning nærmere.

Afsluttende bemærkninger

Vi står her med en afhandling, de fleste historikere næppe vil tildele den ære at være et normgivende hovedværk i vor historiske litteratur, men

⁹ Om Troels-Lunds støtte til Korps Westenholz, se Hans Neerbek: *Ridder uden kors*. Aage Westenholz og Danmarks forsvar, 1996, passim.

som ikke desto mindre vil give anledning til en indgående og forhåbentlig udbytterig debat om historiens mål og midler. Man kan i hvert fald ikke beskyldes for at søge tilflugt til en taktisk skrivemåde, der på forhånd dækker ham ind over for en helt forudsigelig kritik, tværtimod har han markeret et minoritetsstandpunkt, som vil få mange til at tage kraftigt til genmæle.

Ved at indtage denne position og ved i det hele taget at gå helt nye veje i forsøget på at komme bag om mere end hundrede års cementering af bestemte positioner, har præses efter bedømmelsesudvalgets opfattelse vist sig som en forsker, der også i fremtiden vil kunne præstere nye og overraskende resultater. Med et lån fra Oehlenschläger (se s. 212) kunne man sige, at præses *oieblikliggiør* Steenstrup. Det er dog mit håb, at han vil mildne sin sprogbrug en kende, når han karakteriserer sine modstanderes positioner. I sin skildring af forholdet mellem Steenstrup og Erslev har han jo vist, at han uden besvær kan se en sag fra mere end én side. Måske vil han en dag ligefrem hævde, at de to pionerer ligner hinanden mere, end hvad de hver for sig har villet indrømme. Måske - nu formulerer jeg mig rent hypotetisk - vil han en dag i en snævrere kreds fremsætte den interessante hypotese, at Steenstrup ikke i enhver henseende er den store taber i den århundredlange strid mellem radikale og konservative historikere. De fleste historikere, hvad enten de står til højre eller venstre, har dengang og nu i høj grad, bevidst eller ubevidst, kopieret Steenstrups synteseopfattelse, når de skulle forske og skrive i praksis.

Efter mit skøn bliver vi aldrig færdige med Johs. Steenstrup. Den danske historikerverden kan i sin evindelige selvspejling og mangel på faglig selvkritik let komme til at indtage en nærmest missionerende karakter. Her vil Steenstrups værker kunne virke som modgift. Han er nok konservativ og tilbageskuende i sit grundsyn, men læser man teksten med omtanke, sådan som præses i helt overvejende grad har gjort det, viser der sig en ganske radikal holdning til historien, både forstået rent eksistentielt som en umistelig kulturarv og som en faglig, videnskabelig udfordring.

Erik Helmer Pedersen